

*Ольга Війтенко*

**ВІЙТЕНКО Ольга Мирославівна** — аспірантка кафедри філософії Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Київ). Сфера наукових інтересів — філософія культури та філософська антропологія.

### ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛІЗМ — ТИПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА КУЛЬТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ

---

*У статті досліджується епоха Відродження, як період історії культури. У цю епоху відбувалося становлення культури Нового часу, генералізація філософських, наукових, мистецьких ідей і норм. Західні історіографи визначали Ренесанс — ранньосучасним періодом, який заклав фундамент сучасної культури. Актуальність роботи полягає в аналізі проблематичних аспектів епохи Відродження, зокрема естетичного ідеалізму — сутнісної парадигми Ренесансу, яка стала специфічним й адекватним утіленням типологічної цілісності ренесансного мислення й осмислюється як одна з «проблемних вузлів» філософії цього періоду. Розглянуто діяльність гуманістів-неоплатоніків, які по-новому переосмислили онтологічне місце людини у Всесвіті та заклали фундаментальну теоретичну основу естетичного формотворення епохи.*

**Ключові слова:** *Відродження, історія філософії, Ренесанс, естетичний ідеалізм, онтологія.*

**Мета дослідження** полягає в тому, щоб комплексно дослідити естетичний ідеалізм як типологічну парадигму культури Відродження, його роль і місце у філософії та культурі цієї епохи.

Кожна епоха — це окремий світ. Ключ до розуміння змістовної суті її культури полягає в ідеалах цієї епохи, які об'єднувалися видатними діячами в спробі досягнути істину. І це не випадково, адже культура своєрідний модус самосвідомості епохи.

Але, за словами Гегеля, істина не має певної остаточної відповіді. Вона являє собою процес, не кінцевий пункт шляху, а сам шлях, узятий в цілому. Гегель уважав, що історія філософії та культури (в сенсі пошуку істини існуючого буття) повинна бути порівняна у своєму результаті не з галереєю помилок людського духу на шляху пізнання, а з пантеоном божественних образів, які являють собою сутність різних сходи́н ідеї та виступають одна за одною в діалектичному розвитку. Так само, як і епоха, філософія Відродження містить у собі один і той самий рух до пізнання істини, тобто досконалого пізнання, прагнення досягнути сокровенну сутність істини, яку неможливо зрозуміти лише раціональною свідомістю. У пошуках досконалої першосутності буття ренесансні мислителі керувалися не тільки раціональним пізнанням (*noesis*). Поширення у цей період дістав такий метод пізнання, який мав трансцендентально-ідеалістичний характер онтологічного філософування (в якому не відкидалася й можливість ірраціонального осяяння у площині, де логіка безсила). Естетичне (*aesthesis*) пізнання буття й Всесвіту стало специфічним й адекватним втіленням типологічної цілісності ренесансного мислення. В. Бібіхін характеризує ренесансні прагнення наблизитися до першосутнісної істини словами: «Культура (цього періоду) живе приближенням до універсалізму або, що те ж саме, поверненням до висхідної конкретності» [2, с.164].

Культура Ренесансу у своєму втіленні прагнула досягти ідеалу цілісності як сутності гармонії, перетворення світу на кращий. Таке ідеалістичне бачення неминуче стикалося з реаліями життя, які викривали внутрішні антагоністичні

протиріччя поєднаних Відродженням начал. Християнська теологія вступила в діалог з натурфілософією, клерикальна культура — із світською, схоластика — із гносеологією. Саме таким шляхом пробуджений Відродженням індивідуалізм прагнув самовизначення, досягнення ідеалу величі людини, впевненості, що цей світ створений для її щастя, найповнішої творчої реалізації. Найвищим ідеалом, якого прагнули свідомо й несвідомо ренесансні митці, була цілісність. Оптимізмом, простотою, природністю, прозорою ясністю й чіткістю відрізняється ренесансна культуроформа. За словами Г. Вельфліна, це краса цілком ясної, прийнятної форми. Естетика Відродження обстоювала пріоритет прекрасного в мистецтві. У цей період культивується естетичний ідеалізм, посилюється інтерес до досконалих проявів буття, наслідування античних художніх принципів формотворення, гедоністичних критеріїв життя як запоруки протистояння, космічній дисгармонії, потворним та ницим проявам існування. У цьому виявляється сум суспільної свідомості за втраченою ілюзією гармонії на епохальному зламі століть. Ренесансні мислителі намагалися повернути цілісність і гармонійність людській особистості через навернення її до естетичних ідеалів, до краси буття, подолати трагізм і потворність буття засобами краси, знайти через естетичне вихід із лабетів його протиріч. Філософія та мистецтво Відродження навернулися до повноти, щедрості, прекрасного у бутті, відбиваючи ці ідеї у створених культуроформах. Тепер суспільство поставило на меті наблизитися до Бога через красу форм, образів та ідей, а не аскетичність і самообмеження (на противагу Середньовіччю). Пізнаючи прекрасне людина пізнає Бога, вважали ренесансні мислителі, й навпаки — пізнаючи Бога, людина пізнає досконали виміри етичної й естетичної краси буття. Шлях філософів і митців пролягає через категорії прекрасного у пошуках істини буття, його блага.

Здебільшого мислителі Відродження поділяли неоплатонічні філософські переконання. «Флорентійський

неоплатонізм, — зазначає Л. Баткін, — це етико-філологічний гуманізм, який сягнув у позамежову сферу, це природний результат розширення думки кватроченто, яка втягнула в горнило *studia divinitatis* і також *studia humanitatis* вищі онтологічні проблеми» [1, с.271]. Визначну роль у цьому відіграла Флорентійська академія, яку очолював неоплатонік Марсіліо Фічіно (1433–1499). Академія стала справжнім центром гуманістичної думки, відродженням світського неоплатонізму, який прислуговував єдиній меті — обґрунтуванню гідного місця людини в бутті й Всесвіті, утвердженню її гідності, достоїнства (з урахуванням недоліків). А. Лосєв підкреслює місце та роль філософів-неоплатоніків словами: «Уся естетична типологія Ренесансу полягає в послідовному виступі окремих гуманістично-неоплатонічних категорій на перший план — збіг протилежностей, Космічний Розум, Космічна Душа, Космос як одухотворений організм і, нарешті людина зі своїм героїчним ентузіазмом на шляху оволодіння навколишнім життям і світом» [4, с.142].

Висловлюючи свою позицію, Фічіно дає аналоги античних і християнських уявлень про людину, але, переосмислюючи їх, розставляє інші акценти. Людина є вінцем створеного Богом Всесвіту, який є гармонійним та цілісним. Всесвіт визначається принципом порядку (*ordo*) та чинності (*decencia*). Він є храмом всемогутнього архітектора, і кожен усередині його кола проводить власне коло, звеличуючи Бога. Людина є вершиною творіння завдяки власному творчому динамізму. Велика Божественна гра знаходить своє повторення в людській грі й праці, які з точністю наслідують Бога і єднають із ним. П. Біццеллі зазначає: «Для флорентійських філософів Марсіліо Фічіно і Піко делла Мірандолли на першому плані стоїть Космос як художньо закінчене ціле і Людина — як його центр. Їх пафос полягає в безпосередньому переживанні єдності Космосу, єдності Макрокосму і Мікрокосму. Виходячи із цього духовного досвіду, вони, ставлячи проблему приближення

людини до Бога, обожествлення людини, theosis'a, трактують її у містичному дусі, підкреслюючи значення безпосереднього відчуття своєї божественності, яке властиве людині» [3, с.42].

Ідеї Платона набули нового звучання. Етичним еталоном стали досконалі форми, які існують у царстві Абсолютних Ідей, і досконалі, просвітлені почуття. Згідно з Платоном, справжня реальність не тотожна плинній і тлінній земній реальності, яка постійно змінюється. Істинна реальність незмінна й невидима, складається із досконалих форм, які несуть у собі сакраментальне, високе, духовне навантаження. Отже й духовність як таку можна почерпнути тільки із цього небесного, божественного джерела досконалості. Земна краса — відображення небесної. Платон стверджує, що краса підносить у божественну емпірею ідеального, досконалого світу: «Коли хтось дивиться на земну красу, пригадуючи в ній красу істинну, він окриляється, а окрилившись, прагне полетіти, але, ще не набравши сил, він, подібно до пташеняти, дивиться вгору, зневажаючи те, що внизу» [5, с.185].

За словами Платона, вищий світ ідей має властивість втілюватись у світі речей за допомогою посередника — просвітленої духовністю особистості. Така особистість створює форму, образ, символ як втілення та епіцентр сутності, внутрішнього змісту, дає змогу осягнути зв'язок між ідеалом-ідеєю та свідомістю. Ці інтуїції й унаслідували як взірець високої досконалості мистецтва формотворення ідей та образів ренесансні мислителі. Вони перенесли на власну епохальну площину переконання Платона про те, що генії (тобто творці культури й одночасно міфотворці, філософи, митці) є тлумачі та посередники між людьми і богами. Перебуваючи посередині між небом і землею, вони забезпечують зв'язок між ними, так що Всесвіт отримує внутрішнє єднання через їхнє духовне посередництво. Не спілкуючись із звичайними людьми, боги звертаються й спілкуються з людською спільнотою тільки через посередництво геніїв (творців, мислителів), з якими розмовляють

як уві сні, так і наяву. Така людина отримує божественність і обізнаність у тайнах буття. Перетворюючи дійсність, одухотворяючи, окультурюючи її, генії створюють міфологізовані образи та форми, своєрідні ідоли для вшанування, наслідування, але й тлумачення буття. Таким чином, культура фактично стає своєрідною міфотворчістю, а міфотворчість — культурою. Л.Баткін зазначає: «Ренесанс одомашнив архетипові формули міфології і риторики, навертаючи їх на розуміння наявного буття. В цьому зустрічному русі він подолав середньовічний дуалізм, і таким чином виникла амбівалентна цілісність» [1, с.147]. Гуманісти і художники Високого Відродження побачили в духовній атмосфері свого часу можливість реалізації божественних зразків. Ідеальне розумілося як іманентна сутність реального, причому як така, що має властивість поєднуватися з ним. Тому ренесансні образи-міфологеми нерідко ставали архетиповими, являючи собою єдність ейдо-образів, втілюючи над ідею, яка виявляє «дещо від істинної сутності досконалості». «Платонізм у його ренесансному перекладі, — зазначає М. Соколов, — відіграючи кардинальну роль у новому, гуманістичному менталітеті, більш за все допомагає зрозуміти нюанси зміни образу Ідеєю» [7, с.29]. Справжня краса несе в собі ідею, істину, водночас досконала істина — прекрасна. Це античне переконання як постулат естетичного ідеалізму було перенесено на ренесансну площину мислення та формотворення. Митці актуалізували прагнення втілювати ідеальні форми в матерії. Таке втілення було можливим у творчому піднесенні на шляху сходження від тіла до духу, від земної краси до вищої ідеї. Античні платонічні уявлення небесного світу досконалості органічно переплелись із християнськими інтонаціями пригадування небесного Раю, який був утрачений людиною, призвівши до деградації її божественної, досконалої сутності.

Еталоном досконалості ренесансні мислителі вважали досягнення цілісності краси та гармонії. За Платоном, Космосом (ренесанс. Всесвіт) керує гармонія. Він подібний

до музичного інструмента, який настроєний за чіткою математичною співрозмірністю, звучить небесною «музикою сфер». Якщо ж цю співрозмірність порушити, гармонія порушується, руйнується, стає хаосом. Тому краса й гармонія відновлюють життя (вони є властивістю живої природи), а потворність його руйнує (мертва природа). Гармонія поєднує протилежні начала життя, приміром чого слугує гармонія лука і ліри (гераклітівські символи єдності протилежностей, використані Платоном у творі «Бенкет»). Протилежності узгоджуються між собою, таке постійне повернення гармонії спостерігається в лука і ліри. На думку Платона, гармонія — це співзвучність, узгодженість земної душі із небом, яка досягається за допомогою божественного окрилення душі любов'ю (яку символізує бог Ерот). У платонівському «Бенкеті» Сократ говорить: «Смертна природа (людини) прагне по можливості стати безсмертною й вічною... Але, як ми погодилися, любов — це є прагнення до вічного оволодіння благом, то наряду з благом не можна не бажати й безсмертя. А значить любов — це прагнення до безсмертя» [5, с.138]. Ерот дарує натхнення і дає змогу душі людини спілкуватися з богами, які досконаліші за людей, та вдосконалювати свою власну сутність, породжуючи прекрасні ідеї та форми у філософії та мистецтві. Цю думку митці Відродження перетрансформували як заклик до творчості. Тому центральним лейтмотивом ренесансного формотворення стало це високе почуття, відображаючи ренесансні уявлення про ідеалістичне піднесення душі й духу його божественними крилами.

Творці Відродження ще до Фрідріха Шеллінга ототожнювали мислення і буття як можливість продуктивної творчої (культурної) діяльності. Діалектика перетворення ідей в образи була притаманна образотворчому мистецтву цієї доби. У перетіканні ідей в образ, міфу в логос і логосу в міфологічну форму проявлялося бачення митцями емпіричної цілісності зображеного образу. Ідеал Гармонії, Краси ренесансні творці

намагалися досягти методом творчого одухотворення матерії. Вдихнути у форми прекрасного тіла глибокий духовний зміст, при цьому віддавши належне як чуттєвому началу людини, так і ментальному. У вищому розумінні досягався ідеал «Нагої істини». Недарма саме мистецтву була відведена роль як найбільш сукупного прояву світобачення ренесансного суспільства.

Гармонійні форми ренесансних образів мали на меті створити для людини прообраз «раю на землі», аби через красу вона могла наблизитися до Бога та небесного Парадизу, де панують досконалі пропорції, форми, абсолютні ідеї.

Але якою є справжня Краса, як визначити її образ? На думку Я. Соколова, втіленням переконань ренесансних неоплатоніків став вислів ученого та архітектора Л. Б. Альберті (1404–1472), який сказав: «Краса є узгодженість і співрозмірність частин у тому, частинами чого вони є, — відповідність строгому числу, мірі й розміщенню, яких вимагає гармонія, тобто абсолютне й первинне начало природи» [8, с.96]. Влучною дефініцією Альберті виразив уявлення мислителів про те, що Всесвіт — це художньо закінчена, гармонійна цілісність у своїх макро й мікро вимірах.

У цілому філософія Відродження ставить ідеал загальної узгодженості (*consensus omnium*) різнорідних начал. На шляху до створення нового онтологічного виміру людини філософи визначали її місце у Всесвіті та по відношенню до Бога-Творця. Мислителі Відродження підхопили дефініцію Платона — все, що спричиняє перехід із небуття у буття є творчість, ейдетичне формотворення, визначивши філософське мислення як творче. М. Соколов визначає «ейдетизм» (з гр. «ейдос» — ідея, бачити, зовнішність, процес споглядання, краса як така) як подальше втілення ідеї у естетичній діяльності (її продуктах), у відповідному сприйнятті та інших соціокультурних проявах. Ренесансна ментальність втілювалася спочатку в теоретичній площині філософії, а потім в образній системі мистецтва.



Інтелектуалізація образа-ейдоса відкриває шлях до мислення як у мистецтві так і в театрі життя, його фабулізмі (за словами Бахтіна), тобто і в метаморфному і в соціальному сенсі. Для того, щоб осягнути сутність суспільного життя, потрібно перш за все осягнути його як загальну панораму, соціальну картину, живописну ідею, вважали «великі політичні художники» Макіавеллі та Гвіччардіні. Таким чином «фізика думки», ейдоса втілюється у «соціальну фізику» та отримує відображення в мистецтві. Розум породжує ідею, душа — її образ. Сукупно вони забезпечують можливість зближення розуму з душею в творчій діяльності (формотворенні), не роз'єднуючи їх сприйняття, а роблячи його цілісним. Життя душі і розуму стає об'єктом самоцінного художнього пізнання, яке рухається вже не іконографічним, а ідеографічним шляхом мислення в образах, створюючи ейдетичні форми.

Мислителі Відродження шукали відповідь на запитання — яким чином можливо віднайти нетлінні (вічні), досконалі ідеї й форми, які не мають виміру часом, бо знаходяться у позачасовому континуумі? Звичайно, в того, кому належить Вічність, джерела досконалого, тобто у Бога. Діалектичні тенденції властиві сфері «чистого філософування», в якій Ніколай Кузанський (1401—1464) відповів на це запитання, проголосивши так званий принцип збіжності протилежностей (земного й небесного, людини і Бога). Цей принцип набув пластичного відображення як у метафізичній площині ідейного формотворення, так і в образній системі ренесансної культуроформи. У своєму вченні він осмислює людину як міні-Всесвіт (мікрокосм), вона є водночас рівною Всесвіту (макрокосму) у своїх проявах. На думку Кузанського, наш дух має можливість асимілювати в себе все, а значить, зливатися з усім. Ідея збіжності одиниці й безкінечності, мікрокосму й макрокосму, людини і Бога, Бога і світу, людини й Всесвіту стала основою для неоплатоніків, хоча й набула подальшої ієрархічної схематичності. Збіжність центру

(Бога) і безкінечності (Всесвіту) стала основою пантеїзму. Переходом від замкнутого світу до безкінечного Всесвіту охарактеризував перехід від Середньовіччя до Нового часу історик науки А.Койре (1892–1964). У цьому уявленні була пряма протилежність античному уявленню. Для грецьких філософів космос є кінцевою величиною, граничність цілісніша та досконаліша незавершеності і безкінечності. Мислителі Відродження у своїх уявленнях віддають перевагу безкінечності Всесвіту, безмежності людських можливостей, нескінченності розв'язання змістовної ідіоматики в образотворчому мистецтві (яке стало найглибшим утіленням ідеї збіжності Кузанського, причому, втілюючи цю ідею з вражаючою семантичною різноманітністю). Ренесанс поставив за мету звільнення одиниці, індивідуума від середньовічного стереотипу розчинення особистого в «загальному інтелекті» яким була схоластична метафізика. У цей період індивідуум набув максимальної свободи пошуку себе з-посеред екзистенційних універсалій. У ренесансну добу екзистенційна діалектика Божественного і людського набуває найбільшої варіативності в діалектичних метаморфозах. «При всій своїй прозорості союз індивідуального й загального викликає враження дивовижної сили, впевненості в собі, життєвості, повної внутрішньої свободи і величезного запасу можливостей — те враження, яке надає культурним цінностям Відродження єдиний у своєму роді статус, межовий статус абсолюту, статус вищої художньої досконалості». — зазначає О.Пустовіт. [6, с.131] Таким чином, унаслідок ейдетичного втілення діалектичних тенденцій світогляду неоплатоніків формувалася ренесансна культуроформа, в якій поєднувалися антична кінченість, завершеність земної форми і трансценденція, безкінечність, непізнаванність Бога (середньовічне уявлення якого розкрило межі ірраціональних інтуїцій). Типологічним для внутрішньої сутності ренесансних творів, внутрішньої площини їх реальності була прозорість

межі між дійсністю й трансценденцією, прагнення у творчому пошуку скинути маску соціальної ролі й заглибитись у самопізнання, осягнути таїну буття і Всесвіту.

**Висновки.** Розглянувши різні аспекти естетичного ідеалізму епохи Відродження, ми попередньо обґрунтували неможливість визначення цього феномена, керуючись лише одним аспектом.

Ми побачили, що проголошене ренесансними мислителями духовне розкріпачення особистості було нерозривно пов'язане із завданням побудови нової культури, переробки й освоєння античної спадщини, розробкою естетичних ідеалів, орієнтованих на творчу й освітню діяльність.

Тому визначити естетичний ідеалізм тільки як філософську систему поглядів неможливо. Теоретичний і практичний аспекти зв'язані між собою.

Розглянувши платонізм, неоплатонізм і позначивши інші традиції, ми спробували знайти об'єднуюче всіх їхнє положення: всі вони прагнули знайти онтологічне обґрунтування сутності людини. У підсумку, філософами гуманізму людина осмислювалася дуалістично — сплетінням тілесного і божественного начал, які мають суперечливу сутність.

При всьому при цьому, теорія ренесансного естетичного ідеалізму не являла собою щось радикально нове. Однак, незважаючи на те, що теоретичний аспект цієї теорії, у принципі, був лише переробкою ідей попередніх епох, естетичного ідеалізму був осмислений філософами-неоплатоніками як принципово новий філософський напрям докладнішого розгляду місця та ролі людини в бутті і Всесвіті.

### *Література*

1. *Баткин Л.М.* Итальянское Возрождение. Проблемы и люди / Леонид Баткин. — М. : Рос. Госуд. гуманит. университет, 1995. — 400 с.
2. *Бибихин В. В.* Новый Ренесанс / Владимир Бибихин. — М.: Наука, Прогресс-традиция, 1998. — 494 с.
3. *Бицилли П.М.* Место Ренессанса в истории культуры / Петр Бицилли. — Санкт-Петербург : Мифрил, 1996. — 226 с.
4. *Лосев А.Ф.* Эстетика Возрождения / Алексей Лосев — М. : Мысль, 1997. — 633 с.
5. *Платон.* Сочинения. В 3-х т., — Т. —2 / Платон ; [пер. с древнегреч.]. — М. : Академия наук СССР, Мысль, 1970. — 478 с.
6. *Пустовит А.В.* Этика и эстетика / Александр Пустовит — К. : Межрегион. Акад. управления персоналом, 2006. — 669 с.
7. *Соколов М.Н.* Вечный Ренессанс / Михаил Соколов —М. : Прогресс-Традиция, 1999. — 424 с.
8. *Соколов Я.В.* Лука Пачоли: человек и мыслитель // Лука Пачоли. Трактат о счетах и записях. / Ярослав Соколов — М. : Финансы и статистика, 1983. — С. 186–280.

### ***Эстетический идеализм — типологическая парадигма культуры Возрождения***

*В статье исследуется эпоха Возрождения как период истории культуры. В эту эпоху происходит становление культуры Нового времени, генерализация философских, научных, художественных идей и норм. Актуальность работы состоит в анализе аспектов эпохи Возрождения, особенно, эстетического идеализма- парадигмы Ренессанса, которая стала специфическим и адекватным воплощением типологической целостности ренессансного мышления и осмысливается как «проблемный узел» философии этого периода. Рассмотрена деятельность гуманистов – неоплатоников, которые ново переосмыслили онтологическое место человека во Вселен-*

*ной и которые заложили фундаментальную, теоретическую основу эстетического формирования эпохи.*

**Ключевые слова:** *Возрождение, история философии, Ренессанс, эстетический идеализм, онтология.*

***Aesthetic idealism – tipologicheskaya paradigm of culture of Revival***

*In the article Renaissance age as a period of history of culture is explored. In this epoch there is becoming of culture of New time, generalizatsiya of ideas and norms philosophical, scientific, artistic. Actuality of work consists of analysis of aspects of Renaissance age, especially, aesthetic idealizma- paradigm of Renaissance, which became embodiment of tipologicheskoy integrity of renaissance thought specific and adequate and is comprehend as a «problem knot» of philosophy of this period. Activity of humanists is considered – neoplatonikov, which anew pereosmislili the ontological place of man in Universe and which pawned the basis of the aesthetic forming of epoch fundamental, theoretical.*

**Keywords:** *Revival, history of philosophy, Renaissance, aesthetic idealism, ontology.*

Надійшла до редакції 13.02.2009 р.